

Lukovics Miklós

Térségek versenyképességének mérése

Philosophiae

Doctoris

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

Lukovics Miklós

Térségek versenyképességének mérése

JATEpress
Szeged 2008

Térségek versenyképességének mérése

SZTE Gazdaságtudományi Kar

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

Térségek versenyképességének mérése

© Lukovics Miklós

Lektorálta: Dusek Tamás

Kiadja: JATEPress

Szeged, 2008

Előszó

Amikor Neil Armstrong 1969. július 21-én az első emberként a Holdra lépett, a leszállás pillanatában hangzott el az azóta már történelemmé vált mondása, amelyet a Földön több tízmillióan hallgattak meg az élő televíziós adásokat nézve: „*Kis lépés egy embernek, nagy lépés az emberiségnek.*” Az *első könyv* megírása minden kutató számára mérföldkövet jelent, hiszen az első kutatói szárnypróbálgatások eredményeit próbálja integráns rendszerbe foglalni, és a széles nyilvánosság elé tárni. Esetemben emiatt – talán nem veszik illetlenségnek, ha azt mondom, hogy – talán Armstrong híres szavainak megfordításáról van szó: *kis lépés az emberiségnek, nagy lépés egy embernek.*

Első könyvem azon gondolatok eredményeképpen született, amelyek az utóbbi években egyetemi és doktori tanulmányaim, majd munkáim során fogalmazódtak meg bennem. A könyv vezérfonalát jelentő regionális versenyképesség fogalmával egyetemi hallgatóként találkoztam először a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karának vállalkozásfejlesztési szakirányán, melyben már akkoriban is a mérhetőség problematikája foglalkoztatott leginkább. Ugyanekkor a Kar Statisztikai és Demográfiai Tanszékén töltöttem be demonstrátori feladatkört, melynek következtében egyre inkább elmélyedtem a különféle statisztikai módszerek regionális elemzésekben történő alkalmazhatóságának vizsgálatában.

Két érdeklődési területem, a statisztika és a regionális versenyképesség összekapcsolásának első kísérleteként 2002 végén tudományos diákköri dolgozat írásába kezdtem Lengyel Imre témavezetésével. A piramis-modellre, mint elméleti keretbe támaszkodva két megye versenyképességének összehasonlítására vállalkoztam egyszerű statisztikai módszerek alkalmazásával. A „*Regionális versenyképesség: eltérő fejlettségű megyék versenyképességének összehasonlító elemzése*” című dolgozatom első díjat nyert a XXVI. OTDK Közgazdaságtudományi Szekciójának Regionális gazdaságtan tagozatán, mely elismerés hatására a megkezdett kutatás folytatása mellett döntöttem, és beiratkoztam az SZTE GTK Közgazdaságtudományi Doktori Iskolájába.

Az Európai Unió 2004-es, tíz országgal történő bővítése markánsan előtérbe állította a regionális versenyképesség fogalmát, mely előmozdította a versenyképességgel kapcsolatos tudományos kutatásokat, valamint a versenyképességi elemzéseket is. Ezen folyamatokat – többek között – igyekeztem hallgatóimmal a „*Területi stratégiák*” tárgy keretén belül is megismertetni. A szemináriumok keretén belül elemzett hazai területi dokumentumok helyzetelemzési részeinek vizsgálata döbbsített rá a területi egységek valós helyzetét objektívan feltáró módszertan kidolgozatlanságára.

Ph.D. hallgatóként Lengyel Imre témavezetése mellett több olyan kutatásba is bekapcsolódhattam, ahol statisztikai eszköztár alkalmazására nyílt lehetőség. A „*Szegedi Tudományegyetem lehetőségei a tudásalapú helyi gazdaságfejlesztésben*” című kutatásban – egyebek mellett – a Dél-alföldi régió versenyképességét elemeztem. A „*Kihívások és válaszok: a magyar építőipari vállalkozások lehetőségei az Európai Unió csatlakozás utáni időszakban*” című kutatásban az építőipar helyzete és az építőipar térbelisége került vizsgálatom fókuszába. A „*Versenyképesség és foglalkoztatás: Javaslat*

a gazdasági hatások területi értékelési módszertanára a Dél-Alföldön” című kutatásban a gazdasági hatásokat leginkább leképező mutatószám-rendszer alkalmazására tettünk javaslatot.

A kutatások során megszerzett elméleti háttér gyakorlati hasznosítása keretében részt vettem többek között a Dél-alföldi Operatív Program gazdasági helyzetelemzésének, valamint a Biopolisz Egészségipari Kulcsprojekt gazdasági hatásvizsgálatának és gazdaságossági számításainak elvégzésében. Tagja voltam több EU-társfinanszírozott projekt tervezői munkacsoportjának, ahol ismereteimet a projektek lokális gazdaságra gyakorolt hatásának vizsgálatán túlmenően CBA-modellezésben és költség-haszon elemzés elvégzésében is hasznosítottam.

A fentebbi tevékenységek egyre letisztultabb fogalmi háttér alkalmazását, valamint egyre összetettebb statisztikai problémák megoldását követelték meg tőlem, melynek hatására egyre inkább elmélyedtem a regionális versenyképesség, a területi elemzések, valamint a többváltozós statisztikai elemzési módszerek szakirodalmában, egyre több aspektusból és egyre mélyebben átgondolva azokat.

A fentiek eredményeképpen született meg *„A lokális térségek versenyképességének elemzése”* című doktori értekezésem, amelyet 2007. májusában sikeresen megvédtem. Dolgozatom elő-opponenseinek, – *Csordás Lászlónak, Dusek Tamásnak, Farkas Beátának, Káposzta Józsefnek, Pukli Péternek és Rechnitzer Jánosnak* – valamint végső opponenseinek – *Káposzta Józsefnek és Rechnitzer Jánosnak* – bírálatai, valamint a nyilvános védésen elhangzott értékes hozzászólások nagy mértékben inspiráltak a doktori értekezésemben leírtak továbbgondolására, pontosítására, frissítésére. Jelen könyv mindezek eredményeképpen született.

Könyvem megírásában nyújtott közvetlen vagy közvetett segítségükért sokaknak tartozom köszönettel. Ezúton – is – szeretném megköszönni Lengyel Imrének a témavezetői „feladatkörét” messze meghaladó segítségét, a közös gondolkodásokat, a jótanácsokat, a lelkiismeretes átolvasásokat, bátorító szavakat. Ugyancsak kiemelt köszönettel tartozom szeretteimnek a biztos érzelmi háttérért, a fontos pillanatokban érkező mosolyért, szeretetért.

Nem feledkezhetem meg Kovács Péter barátom és szerzőtársam elévülhetetlen érdemeiről, hiszen a kidolgozott módszertan gerince a Vele való együttgondolkodások alkalmával tisztult le. Köszönöm Bajmócy Zoltánnak és Málovics Györgynek az igen hasznos elmélkedéseinket, Fenyővári Zsoltnak az elméleti közgazdaságtani irányzatok áttekintésében nyújtott segítségét, Deák Istvánnak az alkotó légkör biztosítását, Dusek Tamásnak az igen alapos és magas színvonalú lektori munkáját.

Köszönet illeti továbbá mindazokat, akikkel az elmúlt évek során együtt dolgoztam, akik gondolataimat formálták, akik barátságukkal megtiszteltek, szeretetükre érdemesnek találtak!

Tartalomjegyzék

Előszó	i
Tartalomjegyzék	iii
Táblázatok jegyzéke	iv
Ábrajegyzék	v
Bevezetés	1
1. A regionális versenyképesség fogalmi háttere, felértékelődése	5
1.1. A területi egységek versenyének, versenyképességének értelmezési lehetőségei	5
1.2. A területi verseny és az elméleti közgazdaságtani irányzatok	9
1.3. A regionális versenyképesség kiemelt demonstrációs modelljei	23
1.4. A fejezet összegző megállapításai	30
2. A térbeliség sokszínűsége	32
2.1. Az urbánus-rurális dimenzió	32
2.2. A lokális térségek előtérbe kerülése	40
2.3. A régiók tipizálásának lehetőségei	46
2.4. A fejezet összegző megállapításai	52
3. Nemzetközi kísérletek a versenyképesség mérésére	54
3.1. Országok versenyképességét indikátorokkal vizsgáló jelentősebb megközelítések	56
3.2. A regionális versenyképesség mérése	66
3.3. Lokális térségek versenyképességének mérése	77
3.4. Összegző megállapítások	87
4. Hazai kísérletek a lokális térségek versenyképességének elemzésére	90
4.1. A területi folyamatok elemzésére indikátorokat használó hazai megközelítések	90
4.2. Versenyképesség elemzésére vállalkozó hazai megközelítések	98
4.3. A fejezet összegző megállapításai	105
5. A versenyképesség komplex mérése a piramis-modell alapján	111
5.1. A fejlettségi és versenyképességi elemzések tapasztalatai	111
5.2. Az adatállomány	115
5.3. A modell változóinak szelektálása	118
5.4. A változók súlyozása	125
5.5. A magyar kistérségek versenyképességének komplex elemzése	127
5.5.1. Klaszteranalízis	127
5.5.2. Többdimenziós skálázás	138
5.5.3. A klaszteranalízis és a kétdimenziós skálázás eredményének összevetése	145
5.6. A modell dinamizálása	149
5.7. A tipizálás kiterjesztése az urbánus-rurális dimenzió szerinti szeparálással	155
5.8. A fejezet összegző megállapításai	160
6. Térségek versenyképességének komplex mérése kistérségek példáján (összefoglalás)	162
Felhasznált irodalom	168
Mellékletek	176

Táblázatok jegyzéke

1.1. táblázat Elméleti közgazdaságtani irányzatok versenyképességgel kapcsolatos kiemelt szempontjai	16
2.1. táblázat Urbánus-rurális lehatárolási küszöbszámok néhány országban	33
2.2. táblázat A ruralitási index döntési táblája.....	40
3.1. táblázat Indikátorkészlettel dolgozó országos, regionális és kistérségi elemzések.....	55
3.2. táblázat A versenyképességre ható tényezők csoportjai az IMD vizsgálataiban	58
3.3. táblázat A 12 pillér alindexeinek súlya a fejlődési szakasz függvényében.....	60
3.4. táblázat A BHI versenyképességi vizsgálatában alkalmazott alindexei és indikátorai ...	71
3.5. táblázat A regionális versenyképesség mutatói a 2003-as Európai Versenyképességi Jelentésben	74
4.1. táblázat A legjelentősebb hazai kistérségi elemzésekben és dokumentumokban felhasznált mutatók	106
5.1. táblázat Az egyes klaszterekbe eső objektumok száma három klaszter esetén	128
5.2. táblázat A végső klaszterközéppontok közötti euklideszi távolság három klaszter esetén.....	129
5.3. táblázat Kistérségek, és távolságuk a klaszter középpontjától három klaszter esetén ...	130
5.4. táblázat Az egyes klaszterekbe eső objektumok száma négy klaszter esetén	132
5.5. táblázat A végső klaszterközéppontok közötti euklideszi távolság négy klaszter esetén	132
5.6. táblázat Kistérségek, és távolságuk a klaszter középpontjától négy klaszter esetén.....	133
5.7. táblázat Az egyes klaszterekbe eső objektumok száma öt klaszter esetén.....	135
5.8. táblázat Kistérségek, és távolságuk a klaszter középpontjától öt klaszter esetén	136
5.9. táblázat A végső klaszterközéppontok közötti euklideszi távolság öt klaszter esetén ...	137
5.10. táblázat A kistérségek versenyképességi rangsorai (egydimenziós skálázás)	143
5.11. táblázat Az egyes klaszterekbe eső objektumok (1998)	150
5.12. táblázat A végső klaszterközéppontok közötti euklideszi távolság (1998, 2004).....	151
5.13. táblázat A 168 magyar kistérség osztályozása versenyképességi szempontból	158

Ábrajegyzék

1.1. ábra	Az RCC-modell logikai összefüggései.....	12
1.2. ábra	A régiók típusai az Európai Unióban	13
1.3. ábra	Az eltérő típusú régiók versenyképességét magyarázó közgazdasági irányzatok ..	14
1.4. ábra	A versenyképességi cylinder	24
1.5. ábra	A versenyképességi fa	26
1.6. ábra	A régiók versenyképességének piramis-modellje.....	28
2.1. ábra	Az OECD kétszintű urbanitás-ruralitás értelmezése	38
2.2. ábra	Néhány kiemelt régiótípus eredményének összevetése.....	52
3.1. ábra	A versenyképesség elindító és indikátorai.....	60
3.2. ábra	A versenyképesség determinánsai	62
3.3. ábra	A FORFÁS versenyképességi piramisa	66
5.1. ábra	A versenyképesség komplex elemzésének követendő logikai szerkezete	112
5.2. ábra	A regionális versenyképesség mérésének modellezési követelményei	114
5.3. ábra	Az adatbázis kialakításának folyamatábrája	116
5.4. ábra	A kiválasztott és szelektált indikátorok a piramis-modell szerint rendszerezve...	124
5.5. ábra	A távolságmátrixot legjobban közelítő kétdimenziós „térkép”	141
5.6. ábra	A kistérségek relatív versenyképessége szeparált egydimenziós skálázások szerint.....	144
5.7. ábra	Klaszterek lehatárolása a kétdimenziós skálázás eredményei alapján három klaszter esetén	145
5.8. ábra	Klaszterek lehatárolása a kétdimenziós skálázás eredményei alapján négy klaszter esetén.....	147
5.9. ábra	Klaszterek lehatárolása a kétdimenziós skálázás eredményei alapján öt klaszter esetén	147
5.10. ábra	Az elméleti versenyképességi típusok elhelyezkedése a térben, 2004	148
5.11. ábra	Az elméleti versenyképességi típusok elhelyezkedése a térben, 1998	152
5.12. ábra	A kistérségek versenyképességi klaszter szerinti hovatartozásának változása (1998-2004)	153
5.13. ábra	A kistérségek relatív versenyképességének szignifikáns változása (1998-2004)	154
5.14. ábra	A háromféle elméleti régiótípus differenciálása.....	155
5.15. ábra	A 168 magyar kistérség elhelyezése versenyképességi és urbanizáltsági dimenziók mentén.....	159
5.16. ábra	Az elméleti kistérség-típusok elhelyezkedése a térben	161

